

УДК [001.9:061.2 – 053.5/.81]

(477.83/.86)“18”

П 167

Тетяна ПАНФІЛОВА

ЮНАЦЬКО-МОЛОДІЖНІ, КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ ТА СПОРТИВНІ ТОВАРИСТВА ГАЛИЧИНИ (XIX ст.)

У статті досліджується зародження та встановлення молодіжних культурно-освітніх та спортивних товариств у Східній Галичині, їх роль у формуванні національної свідомості та структур українського громадянського суспільства.

***Ключові слова:** Східна Галичина, громадянське суспільство, національна свідомість, національно-культурний розвиток, молодіжні культурно-освітні, спортивні товариства.*

Постановка проблеми. Унаслідок реформ в Австрійській імперії XIX ст., просвітницьких ідей, сприятливих для національного розвитку, у Східній Галичині створювалися товариства, захоплені духом патріотизму та ідеєю національного визволення, просвітництва, які згодом відіграли винятково важливу роль у формуванні структур українського громадянського суспільства

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність громадських товариств Східної Галичини (братств, молодіжних культурно-освітніх, спортивних, військових, просвітницьких та ін.) вивчали вітчизняні та іноземні дослідники. Актуальність і новизна дослідження полягає у висвітленні ролі цих товариств у побудові структур українського громадянського суспільства. У такому контексті ця проблема не вивчалася, тому авторський погляд є новим як з погляду науки, так і для відновлення національної пам'яті та встановлення історичної справедливості в умовах сьогодення.

Мета статті – дослідження історичних передумов зародження національно-патріотичного руху, політичної свідомості,

характеру діяльності та впливу молодіжних товариств на формування, становлення і розвиток структур українського громадянського суспільства у Східній Галичині.

Соціальні та культурно-освітні реформи в Австрійській імперії XIX ст. сприяли зростанню політичної активності галицької молоді. Великий вплив на розвиток національно-визвольного руху у Східній Галичині мала творчість Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Миколи Костомарова та інших видатних письменників й учених, а особливо діяльність створеного 1846 р. Кирило-Мефодіївського братства. Воно було політичним товариством, яке поставило собі за мету освіту народу, скасування кріпацтва та кастових привілеїв, національну свободу поневоленим слов'янським народам і заснування федерації рівноправних слов'янських народів [9, 12]. У Східній Галичині першою культурно-освітньою молодіжною організацією був гурток “Руська Трійця” 1834 – 1843. А найдавнішим студентським товариством була “Січ”, створена у Відні 1867 року [9, 2], з учасників якої вийшли видатні постаті української науки та культури Анатолій Вахнянин – перший голова товариства “Просвіта”, Юліян Целевич – політичний діяч, Іван Горбачевський – професор Празького університету, Михайло Борискевич – професор університету у Граці, Іван Пулюй – видатний учений, професор політехніки у Празі.

Під впливом Кирило-Мефодіївського товариства та громадсько-політичного руху на Наддніпрянській Україні в 60-х рр. XIX ст. у Східній Галичині зародився ранньонародовецький напрям, учасники якого, переважно студенти, створювали громади. 1862 р. уже діяли дві громади Львівської Духовної семінарії та Львівського університету. Важлива роль у становленні молодіжного руху належала народовецькій пресі, зокрема часописам “Вечорниці” та “Мета”, які й сформували головні засади національно-політичної ідеології раних народоців. У червні 1862 р. громадівські організації були створені у Перемишлі й Самборі, а наприкінці 1863 – початку 1864 рр. у Станіславові та Тернопільській гімназії, одним із засновників якої був Іван Пулюй. Були започатковані також громадівські організації у Бережанах і Чорткові, а також у Дрогобицькій гімназії. Галицькі громади мали сталу структуру, статут, а також свого вїйта, писаря, бібліотекаря і контролера. Влиття у

лави громади сприймалося як вступ у козацький лицарський орден. Громадівці називали себе козаками, братами. Головна мета громад – національна самоосвіта, поширення української мови та ознайомлення з мовно-літературними здобутками часописів громади, зокрема газети “Мета”. “Це защита наша і котру ми якнай-дальше розширяти усіма силами стараємося”, – заявляв відомий діяч громад Дмитро Тянячкевич.

Однією з найцікавіших сторінок діяльності громад було видавання власних рукописних часописів, зокрема у Львівській Духовній семінарії та Станіславській гімназії (“Клепайло”, “Гомін”, “Фірман”, “Віщун”, “Зірка”).

Отже, громадам належала важлива роль у формуванні українського національного руху в Галичині та становленні неформальних ранньонародовецьких громад [7, 380 – 388].

Характерною особливістю Східної Галичини було те, що молодіжні спортивно-руханкові товариства – Соколи, скаутсько-пластові та січові організації мали передовсім національно-патріотичний характер. Головна мета їх діяльності полягала в тому, щоб засобами спорту і дисципліни зміцнити духовно та фізично молоде покоління, розвинути у ньому національну свідомість і, таким чином, підпорядкувати його діяльність реалізації гасла “Все для Батьківщини”.

У країнах Західної Європи, зокрема у Чехії, соколівський рух розпочався у середині XIX ст. Якщо 1882 р. на першому соколівському зібранні у Празі взяло участь 720 спортсменів, то на 5 з’їзді – уже 20 тис, а до 700 соколівських товариств входило понад 75 тис членів [6, 67 – 69].

У Галичині польські товариства “Сокіл” були створені 1881 р. у Львові, Тернополі, Бродах, Рогатині, Заліщиках, Золочеві, Тереховлі, Чорткові, Зборові, Підгайцях, Олеську, Гусятині, Буську. Українські товариства “Сокіл” були створені аж наприкінці XIX ст. (1892 р.) переважно студентами товариства “Ватра” у Львові та “Академічного Братства” 1896 р. [9]. Згодом “Академічне Братство” об’єдналося з академічним товариством “Ватра”, створивши одну “Академічну Громаду”, до якої входили Богдан Лепкий, Володимир Нагірний та ін. 1883 р. Іван Франко та Володимир Лаврівський підготували проект статуту товариства “Сокіл”. Руханкове товариство “Сокіл” було корисним для

“Просвіти”, бо доповнювало його організаційно-освітню діяльність під гімнастично-освітнім оглядом [1].

Установчі збори товариства “Сокіл” відбулися 17 липня 1892 р. у приміщенні “Народного Дому” за участю академічної та ремісничої молоді. На зборах із доповіддю про статут товариства виступив Володимир Лаврівський, а щодо його назви розглядалися різні пропозиції: “Січ”, “Львівська січ”, “Галицький лев”, “Руський лев”, “Український лев”. Згодом учасники зборів погодилися з назвою “Сокіл” як всеслов’янською ідеєю. Головою-старшиною “Соколів” обрали директора “Народної торгівлі” Василя Нагірного. 1904 р. до товариства “Сокіл” вступив великий гурт студентів на чолі з Ярославом Ярославенком, композитором гімну “Соколи – Соколи”, слова до якого написала Костянтина Малицька. Вона була також автором слів до багатьох патріотичних маршових стрілецьких пісень: “У Січі”, “Повставали козаченьки”, “Вгору прапор”, “В Січ вставай!”, “Гей на нашій Україні”, “Січ в поході”, які стали народними піснями.

Уперше гімн прозвучав 6 квітня 1901 р. на виступі львівського українського “Соколу”. У тексті гімну звучав заклик:

“Соколи – Соколи ставайте в ряди
Нас поклик борімося вживає
У здоровому тілі, здорова душа,
Де сила – там воля витає.
Як славно бувало козацькі сини
Боролись до смерти-загину
Боротись будемо соколи всі ми
За нашу святу Україну!
Лети же соколе, далеко в степи
У гори, луги та лимани!
Прапор наш сокільський високо неси
Під ним най народ вольний стане!” [9, 115 – 116]

Цей гімн став улюбленою патріотичною піснею “Соколів”, що популяризувала їх діяльності. Якщо 1903 р. діяло 20 “Січей” і 4 “Соколи”, то 1904 р. – відповідно 122 і 80. Наприкінці 1908 р. у селах і містечках Львівщини було 400 сокільсько-пожежних філій, які об’єднували 10 397 членів, зокрема 400 жінок. 66 філій

мали свої бібліотеки, де було 3 500 книжок, 92 філії передплачували 144 газети. Члени філій збиралися у 124 читальнях “Просвіти” і 29 приватних домах. Філії товариства очолювали 118 селян-хліборобів, 51 священик, 9 службовців, 7 ремісників, 6 вчителів і 3 студенти університету [9, 82 – 85].

Упродовж 1880, 1882 рр. студентська молодь Львова об’єднувалася навколо гуртка “Дружній Лихварь”, а згодом “Академічного братства”. При “Дружньому Лихварі” діяв літературно-історичний гурток, а згодом і правничий, до якого належали Кость Левицький, Євген Олесницький та Андрій Чайківський. У різні роки членами гуртка були Северин Данилович, Корнило Трильовський, Микола Шухевич, Степан Федак, Володимир Охримович та ін. Гурток функціонував під егідою “Академічного братства” та співпрацював з “Академічним гуртком” [7]. 1883 р. при “Академічному братстві” розпочав діяльність “Етнографічно-статистичний гурток”, ініціатором створення якого був Іван Франко. Щодо програми його діяльності, Іван Франко у листі до Климентини Попович писав, що членом гуртка може бути кожен, хто збирає матеріали – казки, пісні, приповідки та відповідає на квестіонари. На першому засіданні Іван Франко виголосив доповідь: “Статистика, яко метода і наука”. Він був фактичним керівником та організатором діяльності гуртка, складав квестіонари про народне життя та виголошував доповіді: 20 листопада 1884 р. – “Критичний огляд подій 1846 року у Східній Галичині”, а 2 грудня – “Історія скасування панщини в Галичині 1848 – 1850 рр.”.

В “Етнографічно-статистичному гуртку” Іван Франко співпрацював із Михайлом Драгомановим, зокрема надіслав йому реферат з італійської та французької літератури “Про народну словесність”. У листопаді 1884 р. у складі “Академічного братства” створився ще один “Літературно-науковий гурток”. Широку наукову діяльність проводила й “Академічна громада”, що налічувала 25 членів, до якої входили: Степан Томашівський, Володимир Гнатюк, Євген Дзерович, Іван Білик, Степан Шухевич, Іван Макух, Іван Герасимович та ін. У 1884 р. створився “Економічно-соціологічний гурток”. Тоді ж в “Академічній громаді” почав діяти гурток, який мав 4 секції: літературну, історично-правову, природничо-філософську та соціально-економічну [8].

Студентські товариства сприяли формуванню національної свідомості молодій інтелігенції. З їхнього середовища вийшла ціла плеяда видатних громадсько-політичних і культурних діячів Східної Галичини XIX – початку XX ст.: Іван Франко, Кость Левицький, Євген Петрушевич, Євген Олесницький, Северин Данилович, Кирило Трильовський, Лонгин Цегельський, Степан Федак, Володимир Охримович, Микола Ганкевич, Володимир Гнатюк, Степан Томашівський та багато інших особистостей [4, 274 – 278].

17 вересня 1880 р. у Коломиї відбувся перший з'їзд українських студентів Галичини й Буковини, в якому брали участь члени академічних студентських товариств: “Січ” у Відні, “Академічний гурток” та “Дружній Лихварь” у Львові, “Союз” у Чернівцях – усього понад 40 учасників. У резолюції з'їзду йшлося про потребу видання літературно-наукового журналу та про об'єднання “Академічного гуртка” й “Дружнього Лихваря”, а також про те, щоб “Академічний гурток” став літературно-науковим, а “Дружній Лихварь” заповогово-позичковим товариством для всіх русинів-академіків без різниці партій. У зверненні до Академічного Сенату Львівського університету молодь вимагала відновити кафедру русько-української історії та закликала руських академіків громадно записуватися на русько-українські виклади. Однак 28 липня 1881 р. на це звернення української студентської молоді Сенат Львівського університету відповів, що “тепер до руської петиції не може прихилитися” [2, 182].

19 листопада 1881 р. відбулися перші збори “Кружка правничого” у Львівському університеті, яким керував професор Олександр Огоновський, членами якого були видатні постаті суспільно-політичного руху Галичини – Кость Левицький, Андрій Чайківський, Євген Олесницький, Андронік Могильницький та Гнат Дзерович [2, 183].

Яскравим виявом патріотичної діяльності соколівських товариств була тривала боротьба галицької молоді за український університет у Львові. У 1906 та 1907 рр. мали місце збройні сутички між польськими та українськими студентами. 30 червня 1910 р. у залі Львівського “Сокола” понад 600 українських студентів вирішили провести 1 липня 1910 р. в університеті нелегальне віче. Унаслідок збройних сутичок було вбито студента Адама Козака та арештовано 120 студентів [6]. 4 липня 1910 р. відбувся

похорон Адама Козака, на якому були присутні у соколівських одностроях соколи зі Львова, Рогатина, Станіслава, Суховолі, Янова та інших міст. Над домовиною промову виголосив заступник голови “Сокола-Батька” відомий політичний діяч Лонгин Цегельський [2, 119 – 121].

Порівнюючи стан суспільно-політичного руху та рівень консолідації українських національно-патріотичних сил кінця XIX ст. з ситуацією у Східній Галичині за часів “Руської Трійці” та перших десятиліть після революції 1848 – 49 рр., Іван Франко писав, що внаслідок діяльності нової генерації української галицької молоді національно-визвольний рух піднявся на новий рівень. Бо “коли перед півстоліттям ледве трьох, ледве 10 людей почувалися до святого обов’язку коло неї трудитися, то нині до того обов’язку почувають вже тисячі – нині майже кожний русин интересується публічними справами своєї вітчизни, а й між самим народом живіше розбуджується почуття своєї народності і своїх питомих інтересів” [10, 251, 256].

Саме цій благородній справі – патріотичному вихованню молодого покоління і була підпорядкована діяльність пластових організацій у Східній Галичині. Особливістю діяльності “Пласту” було те, що на відміну від “Соколів” і “Січі”, які охоплювали переважно дорослу молодь із 18 років, “Пласт” почав формувати особливості й національні ознаки характеру у молоді молодшого шкільного віку [5]. Тому “Пласт” проводив навчально-виховну роботу і поза школою. У циркулярі Верховної Палати акцентувалося, що “тільки цілковите відмежування “Пласту” від школи (йшлося про польські чи австро-німецькі школи) можна щойно виявити правдиву практичну вартість “Пласту” і принести наглядні правні успіхи” [6].

11 квітня 1912 р. вважається офіційною датою заснування викладачем української академічної гімназії у Львові Тисовським таємного гуртка “Пласт”, який переріс у перший легальний курінь імені Петра Сагайдачного і став основою українського “Пласту” [4]. Як згадує Олена Степанів, семінаристка тодішнього Українського Педагогічного Товариства, пластунка, ця організація проводила переважно військову, ніж пластову роботу. А опісля члени пластового гуртка відіграли визначну роль у стрілецькому русі та своєю діяльністю прислужилися українській визвольній

справі. Син Івана Франка Петро теж організував таємний пластовий гурток при філії української академічної гімназії у Львові з учнів старших класів, до якого входило 120 учнів [6, 272 – 273, 284].

Вершиною довоєнного розвитку “Пласту” була участь його членів у соколівсько-січовому здвигу на честь 100-річчя від дня народження Тараса Шевченка. 28 червня 1914 р. серед учасників багатотисячної маніфестації були пластуни-соколи з Перемишля, Коломиї, Станіславова, Бережан, Тернополя, Стрия, Дрогобича, Яворова та Львова. Керував пластовим відділом Петро Франко.

У другій половині XIX – початку XX століття в процесі консолідації української нації відроджувалися призабуті традиції Запорізької Січі. Саме на цьому ґрунті й виникали спортивно-пожежні товариства “Січ”, які не тільки активізували громадсько-політичну діяльність селянства, але й продовжували демократичні традиції козацького війська, девізом яких було гасло: “Один за всіх і всі за одного” [6, 176 – 177]. Творцем і січовим батьком був Кирило Трильовський. 1910 р. створено “Повітову Січову Управу”, що об’єднувала 28 товариств. У 1913 – 1914 рр. січові свята відбулися у 42 селах Бережанського повіту. Був схвалений статут Українського Січового Союзу, затверджений Галицьким намісництвом. На з’їзді “Січі” була затверджена структура Українського Січового Союзу – усі руханково-пожежні товариства й Українські Січові Стрільці поширювали свою діяльність на новостворені гуртки, в яких існували стрілецькі секції [10].

Завданням Українського Січового Союзу було дотримуватися однакості у січовому і стрілецькому русі. Ці функції виконувалися за допомогою січових з’їздів Крайової Січової Ради й Генеральної Січової Старшини. Генеральну Січову Старшину обирали раз на рік. Усі кошові січі і товариства входили до Повітової Січової Ради.

Принциповим є те, що розвиток і проблеми січового руху перебували у постійному полі зору не тільки видатних громадсько-політичних діячів Східної Галичини (І. Франка, М. Павлика, В. Стефаніка, К. Левицького, Д. Вітовського та ін.), але й українських патріотів зі Східної України. Разом з ними у січових

імпрезах брали участь і почесні гості – делегати з Чехії, Словенії та Хорватії.

1903 р. на святкуваннях із нагоди ювілею Миколи Лисенка в урочистостях Українського Січового Союзу взяли участь Сергій Єфремов, Михайло Грушевський, Іван Франко, Олександр Барвінський, Іван Труш та інші видатні постаті. У промові-відповіді Євген Чикаленко наголосив: “як колись Січ давала захист у себе всім незадоволеним порядками на Україні, так і тепер Галичина дає притулок нашому письменству, яке колись прислужиться відродженню нашої нації. Буваючи в Галичині, – продовжував свою промову-відповідь Євген Чикаленко, – і спостерігаючи там широкий національний рух, я порівнював його з великою Україною. Я набирався певности, що і в нас він розвинеться, коли в Росії буде конституція та настане воля для проявлення національного життя. Тому я завжди радив нашим українцям побачити тамошнє життя і укріпитися у вірі в майбутньому відродженні української нації на всім просторі України. Тоді Галичина була для нас зразком боротьби за національне відродження, була для України справжнім П’ємонтом” [6, 230 – 234].

Формування у Східній Галичині Січового Стрілецтва стало основою для створення у період національно-визвольної боротьби на початку ХХ ст. Української Галицької Армії – збройних сил Західноукраїнської Народної Республіки, а на певний період, після Акту соборності 22 січня 1919 р. – об’єднаних збройних сил Української Народної Республіки.

Висновки. Створення та діяльність молодіжних культурно-освітніх та військово-спортивних структур засвідчило зростання національно-визвольного руху у другій половині ХІХ – початку ХХ ст. у Східній Галичині. Діяльність цих товариств та організацій започаткували новий національно-патріотичний підйом, який на початку ХХ ст. вилився у державотворчі процеси.

Перспективним напрямом дослідження цієї проблематики є роль молодіжних товариств у національно-визвольних змаганнях галичан у першій половині ХХ ст.

Джерела та література

- I. ДАЛО. – Ф. 1. – Оп. 53. – Спр. 8221-8223.
- II. ДАЛО. – Ф. 1. – Оп. 54. – Спр. 2479.

- III. ДАЛО. – Ф. 1. – Оп. 55. – Спр. 916-919.
- IV. ДАЛО. – Ф. 108. – Оп. 1. – Спр. 457.
- V. ДАЛО. – Ф. 121. – Оп. 1. – Спр. 477.
- VI. ДАЛО. – Ф. 290. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 3-4.
- VII. ДАЛО. – Ф. 285. – Оп. 1. – Спр. 17.
- VIII. ДАЛО. – Ф. 296. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 5-8.
- IX. ДАЛО. – Ф. 297. – Оп. 1. – Спр. 1-4.
- X. ДАЛО. – Ф. 1024. – Оп. 1. – Спр. 18-20.
- XI. Діло. – Львів, 2 липня. 1910 р.

1. Думін О. Історія Легіону Українських Січових Стрільців 1914 – 1918 / О. Думін. – Львів, 1936. – 365 с.

2. Левицький К. Історія політичної думки Галицьких українців. 1848 – 1914. На підставі споминів / К. Левицький. – Львів, 1926. – 736 с.

3. Лялька Я. Літопис нескореної України. Кн. 5 : Ольга Басараб та її доба. – Львів : Видавництво науково-дослідний центр України, 2007. – С. 117 – 130.

4. Мисак Н.Ф. Студентські товариства у Східній Галичині, як осередки формування української інтелігенції наприкінці ХІХ століття / Н.Ф. Мисак // Вісник Львівської Комерційної академії. Серія: Гуманітарні науки. – Львів, 2005. – Вип. 5. – С. 274 – 278.

5. Молоде життя. – Львів, 1923. – Ч. 1 – 3. – С. 9.

6. Савчук Б. Український Пласт 1911 – 1939 / Б. Савчук. – Івано-Франківськ : “Лілея НВ”, 1996. – 287 с.

7. Середа О. Громади ранніх народовців у Східній Галичині (60-ті роки ХІХ ст.) / О. Середа // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Ювілейний збірник на пошану Феодосія Стебля. – Львів : Інститут Українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2001. – Вип. 9. – С. 380 – 388.

8. Стеблій Ф. Кирило-Мефодіївське Братство і Галичина / Ф. Стеблій // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Ювілейний збірник на пошану Миколи Ільницького. – Львів : Інститут Українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2004. – Вип. 12. – С. 12 – 34.

9. Трофим’як Б. Гімнастично-спортивні організації в національно-визвольному русі Галичини / Б. Трофим’як. – Тернопіль : Економічна думка, 2001. – 694 с.

10. Франко І. Подорожі в українські Карпати / І. Франко // Зібрання творів у 50 т. – К. : Наукова думка, 1976. – Том 3. – С. 251 – 256.

Панфилова Татьяна. Юношеско-молодежные, культурно-образовательные и спортивные общества Галичины (XIX в.). В статье рассматривается зарождение и формирование молодежных культурно-образовательных и спортивных товариществ Восточной Галиции, их роль в утверждении национального самосознания и создании структур украинского гражданского общества.

Ключевые слова: Восточная Галиция, гражданское общество Национальное самосознание, национально-культурное развитие, молодежные культурно-образовательные и спортивные товарищества.

Panfilova Tetyana. Youth, cultural, educational and sports societies of Halychyna (the 19th century). An activity of such societies and organizations is described, in particular in the sphere of popularization of the Ukrainian language, publications of textbooks and periodicals. Exceptional importance of cultural-educational and scientific societies and organizations for formation of civic society in Ukraine and, mainly in eastern Halychyna is argued.

Key words: eastern Halychyna, civic society, national consciousness, national-cultural development, cultural-educational societies.